

Hariliku vesimuti ja väike-vesimuti elupaiganõudluste kohta on seni vähe teada, lõunapoolsetes piirkondades on väike-vesimutti kohatud kuivemates elupaikades

Väike-vesimutt ja metslemming Eestis

Uudo Timm

Eestis ei ole kuigi igapäevane avastada mõni uus imetajaliik. Ometi muutub kogu meie elukeskkond alatasa. Selle üks osa on liikide levila muutused, mille kohta meie teadmised üha täienevad.

Väike-vesimuti olemasolu Eestis sai kinnituse mõni aasta tagasi, kuid eestikeelses kirjanduses ei ole seda seni käsitletud. Niisiis on see laiemale loodushuviliste ringile ja paljudele Eesti Looduse lugejatele värske uudis. Pealegi puudub väike-vesimutt seni ka andmeportaali eElurikkus kaudu kättesaadavast Eesti imetajate loetelust.

2013. aastal tekkis Leedu kolleegidel Linas Balčiauskas ja

Laima Balčiauskienė soov kontrollida, kas Bergmani reegel kehtib ka vesimuti (*Neomys fodiens*) kohta. Selleks mõõdeti Eestist ja Leedust kogutud koljusid. Uurimistöös kasutati ka 105 Eestist ajavahemikus 1980–2002 kogutud vesimutikoljut. Nende hulgas oli kolm koljut, mille mõõtmed äratasid tähelepanu. Seetõttu võrreldi koljusid ja loomade kehamõõtmeid põhjalikult vesimutiliikide eristustunnustega ja selgus, et tegemist on **väike-vesimuttidega** (*N. anomalus*) [2].

Kuni 20. sajandi keskpaigani oli väike-vesimutt Euroopas levinud Vahemere rannikust kuni Berliini–Hannoveri jooneni Saksamaal ning Väike-Aasias. Möödunud sajandi teisest poolest alates on väike-vesimu-

ti leviku kohta laekunud uusi teateid, mis on tema levila piire tunduvalt laiendanud. 1979. aastal registreeriti tema leidumine Loode-Poolas, mis jäi pikaks ajaks väike-vesimuti levila põhjapoolseimaks leiukohaks [5] (♦ 1).

2009. aastal leiti esimesed väike-vesimutid Leedust, mis nihutas levila piiri 350 kilomeetrit kirde poole [1]. Eesti leiud toovad väike-vesimuti levila piiri omakorda veel ligi 500 kilomeetrit põhja poole.

Vesimutiliikide sarnasuse tõttu on neid raske eristada, sest nende kehamõõtmed mõneti kattuvad. Nõnda peab aluseks võtma korraga mitu tunnust, sealhulgas koljumõõtmed. Seega ei saa nende vesimuttide, eriti elusate loomade liiki alati täpselt määrata pelgalt välistunnuste järgi. Hariliku vesimuti ja väike-vesimuti mõõtmete ja väliste tunnuste võrdlus on esitatud tabelis.

Kahte vesimutiliiki eristades võetakse peamiselt aluseks kehamõõtmed, eelkõige tagakäpa pik-

Bergmani reegel

Bergmani reegel on seaduspärasus, mille järgi on püsisoojaste loomade külmade alade isendite kehamõõtmed suuremad kui soojade alade liigikaaslastel, sest kehamahu suurenedes suureneb keha soojust loovutav välispindala suhteliselt vähem.

◇ 1. Väike-vesimuti (*Neomys anomalus*) levik Euroopas. Mustad punktid – levik Euroopa imetajate levikuatlase (1999) järgi [5], tühjad ruudud – Leedu leiukohad; täis ruudud – Eesti leiukohad [2]

Hariliku ja väike-vesimuti tunnused (pikkus, kõrgus ja laius mm)

Tunnus	Harilik vesimutt	Väike-vesimutt
Tüvepikkus	70–90	64–90
Saba pikkus	60–82	45–61
Tagakäpa pikkus	17–20	14–18
Saba karvakiil	Kogu saba ulatuses; jäikade karvadega	Väiksem või puudub, sageli vaid saba tipus kuni poole sabani; painduvamatest karvadest
Tagakäpa servade ääris	Hästi märgatav, jäikadest karvadest	Väiksem ja mitte nii jäikadest karvadest
Kolju baaspikkus (X9)	19–22	19–21
Näokolju pikkus (X7)	8,6–10,2	8,6–9,5
Alalõualuu kõrgus (X4)	4,0–5,2	3,8–4,3
Alalõualuu pikkus (X3)	9,3–12,0	9,5–10,8
Alalõua hambarea pikkus (X5)	5,5–6,6	5,4–5,8
Kõva suulae pikkus (X16)	8,7–10,2	8,1–9,1
Sarna laius (X13)	5,8–7,1	5,5–6,3
Alalõua närvikanali (<i>foramen mentale</i>) asukoht	Esimese purihamba (M_1) kahe tipu vahel või tagapool	Esimese purihamba (M_1) esimese tipu kohal või kahe tipu vahel
Pisarakanali (<i>foramen lacrimale</i>) asukoht	Teise (M^2) purihamba kohal	Esimese (M^1) ja teise (M^2) purihamba vahelkohas

kus ja saba pikkus, ning saba alaküljel asuva karvakiilu omadused. Kolju tunnustest eristuvad liigid paremini pisarakanali ja alalõua närvikanali paiknemise ning näokolju pikkuse, sarna laiuse, alalõualuu pikkuse ja kõrguse poolest.

Lõunapoolsetel aladel on liikide eristamiseks rakendatud ka kolju mõõtmete põhjal loodud keerukaid indekseid, kuid need mõõtmised võivad eri piirkondades varieeruda, seega ei pruugi indeksi väärtused olla meie laiuskraadidel kohased.

Väike-vesimuti leiud Eestis

Kõige varasem väike-vesimuti kolju on pärit Saaremaalt Võhmast, kus Anne Kirk ja siinkirjutaja püüdsid 6. augustil 1981. aastal pisiimetada. Teise väike-vesimuti tabasid Tiit Maran ja autor 24. juulil 1989. aastal Altjalt, püüdes pisiimetajaid, et selgitada välja euroopa naaritsa toidubaasi. Kolmas väike-vesimutt tabati 10. septembril 1999. aastal Harjumaalt Sõrvest pisiimetajate seirepüügi käigus (vaata ka lk 14–15).

Kõik need loomad määrati siis harilikeks vesimuttideks. Väiksemaid kehamõõtmeid peeti lihtsalt liigisiseseks varieerumiseks. Pärast väike-vesimuti tuvastamist Eestis on vesimutte hoolikamalt vaadeldud. 2019. aastal õnnestus autoril Saaremaalt Koigi raba äärselt heinamaalt tabada veel üks väike-vesimutt.

Tõenäoliselt on väike-vesimutte Eestist rohkemgi tabatud, ent kuna Eestis ja selle lähialadel oli teada ainult ühe vesimuti liigi leidumine, ei ole seni osatud väike-vesimutti siinmail isegi kahtlustada.

Hariliku vesimuti ja väike-vesimuti elupaiganõudluste kohta on veel vähe teada. Lõunapoolsetes piirkondades on väike-vesimutti kohatud kuivemates elupaikades, kus sageli ei ole vee kogusid.

Metslemming leiti Lääne-Virumaalt

Suure üllatuse valmistas terioloogidele Tallinna loomaaia huviringi õpilane Markus Lepasepp, tuues määramiseks ühe hiirelaadse looma. Nimelt oli tema vanaema Maiu Lepasepp 2. sep-

tembril 2019. aastal Lääne-Virumaal Uku külast taluõuest leidnud surnud looma ja pannud selle loodushuvilise lapselapse palvel sügavkülma.

Looma põgusal vaatlusel oli selge, et see ei ole ühegi Eestis levinud närlise tüüpiline isend. Looma karvastik oli valdavalt tume, sinakashall, ja selja peal punakaspruun laik. Saba oli tavatult lühike. Looma kehamõõtmel: tüvepikkus 90 mm, saba pikkus 15 mm, tagakäpa pikkus 15 mm ja kõrva pikkus 9 mm. Välistunnuste järgi sarnanes loom kõige rohkem leethiirega, kellel on samuti selg punakaspruun ja karvastiku üldist tumedat värvust võib vahel põhjustada melanism. Samuti võib mõnikord juhtuda, et loom kaotab õnnetuse tõttu osa sabast või terve saba. Seega tuli vastust otsida koljutunnuste abil.

Looma lahkamisel selgus esmalt, et saba ei olnud vigastatud. Loom osutus täiskasvanud emasloomaks, kellel oli olnud loote kinnituskohade järgi neli järglast. Kui kolju oli puhastatud, selgus, et loom kuulub hammaste ehituse alusel hamsterlaste

Metslemmingu karvastik on valdavalt tume, sinakashall, ja selja peal on punakas-pruun laik

hulka, kuid hammaste emailsilmused ei sarnane ei leethiirte ega uruhiirte omadega.

Pika otsimise peale leiti vastus Kaug-Ida maismaaimetajate monograafiast, kus olid toodud sealsete hamsterlaste hammaste joonised [7]. Et kontrollida määrangu õigsust, saadeti nii looma kui ka hammaste pildid Soome kolleegile Heikki Hentonenile, kes määrangut kinnitas. Tundmatu loom osutus metslemmingu (*Myopus schisticolor*) esmasleiuks Eestis.

Seni teada olnud andmetel on metslemming levinud Lääne-Norras, Rootsis, Soomes, Karjalas, Leningradi ja Novgorodi oblasti idaosas, Tveri oblasti lääneosas ning taigavööndis kuni Kaug-Idani. Uus leiukoht asub levila piiri lähimast punktist umbes 350 kilomeetrit lääne pool (♦ 2).

Metslemming on väga omapärase eluviisiga loom. Tema elupaigad on rikkaliku samblarindega taigametsad. Meie metsadest võiks talle sobida eelkõige nõmme-, palu- ja laanemetsad. Tema elu kulgeb peamiselt varjatult sambla sees.

Põhitoit on neil erinevalt teistest närilistest sammaltaimed (palusammal, kaksikhambad ja laanik), mistõttu on neid raske lõksudesse meelitada. Sestap kasutatakse nende püüdmiseks püünisauke. Talvel tegutsevad nad lume all ja kevadel pärast lume sulamist võib leida samblast

♦ 2. Metslemmingu levila IUCN-i punase nimestiku alusel

tehtud pesi ning nende ümber püütud samblaga söögiplatse.

Komimaal Eel-Uuralites 29 aastat väldanud uuringute järgi on nende keskmine suhteline arvukus olnud 3,2 metslemmingut 100 püünisauguöö kohta [4]. Väga suure arvukuse aastatel ulatub see näitaja isegi üle 100 isendini püünisauguöö kohta.

Arvukusele on iseloomulikud kolme- kuni nelja-aastased tsüklid, kuid suurt arvukust (40–70 isendit 100 püünisauguöö kohta) tuleb ette kaheksa kuni kümne aasta tagant. Nii massilisi rändeid, nagu tuntakse norra lemmingutel, metslemmingutel ei ole. Siiski, suure arvukusega aastatel on nad levinud ka vähem sobivatesse elupaikadesse ja isegi ületanud jõgesid [4].

Huvitav on ka metslemmingute sigimine ja asurkondade sooline koosseis. Metslemmingutel on asurkondi, kus isasloomade osakaal on pikki aastaid ainult 20–30%. Seda seletatakse emaliini pidi edasi kanduvate X-kromosoomidega, mis kanna-

vad erilist faktorit [3]. Sellise kromosoomi kandjatel sünnivad ainult emased järglased.

Seega on meie faunasse lisandunud üks väga huvitava eluviisiga liik. Kust ja millal metslemming Eestisse jõudis? Grete Nummerti tehtud DNA-analüüsi põhjal osutus Virumaalt pärit isend geneetiliselt kõige sarnasemaks Soomest ja Komist pärit loomadega. Samas puudub võrdlusmaterjal Venemaa lääneosast.

Praegu vajab selgitamist veel hulk küsimusi: kas see väike imetaja on meie kõrval elanud kogu aeg ja suutnud end seni meie uurijate pilgu eest kõrvale hoida? Või on see liik oma levikut siia laiendanud alles hiljuti? Või on mängus olnud inimese käsi? Kõiki neid hüpoteese on ühtemoodi raske uskuda.

Loodetavasti saame uue imetajate atlase koostamise käigus rohkem teavet väike-vesimuti ja metslemmingu elupaikade ja leviku kohta Eestis. Atlase koostajad on tänulikud neile, kes edastavad infot nende ja teiste haruldaste liikide kohta. ■

1. Balčiauskas, Linas; Balčiauskienė, Laima 2012. Mediterranean water shrew, *Neomys anomalus* Cabrera, 1907 – a new mammal species for Lithuania. – North-Western Journal of Zoology 8: 367–369.
2. Balčiauskas, Linas; Balčiauskienė, Laima; Timm, Uudo 2016. Mediterranean water shrew (*Neomys anomalus*): range expansion northward. – Turkish Journal of Zoology 40: 103–111.
3. Bengtsson, Bengt Olle 1977. Evolution of the Sex Ratio in the Wood Lemming, *Myopus schisticolor*. – Christiansen, Freddy Bugge et al. (eds.). Measuring Selection in Natural Populations: 333–343.
4. Bobretsov, Anatoly V.; Lukyanova, Larisa E. 2017. Population dynamics of wood lemming (*Myopus schisticolor*) in different landscapes of the Northern Pre-Urals. – Russian Journal of Theriology 16: 86–93.
5. Spitzenberger, Friederike 1999. *Neomys anomalus* Cabrera, 1907. – Mitchell-Jones, Anthony J. et al. (eds.). The Atlas of European Mammals, 1st edition. Academic Press, UK, London: 58–59.
6. The IUCN Red List of Threatened Species. www.iucnredlist.org/species/14104/115119850.
7. Наземные млекопитающие Дальнего Востока СССР: определитель. 1984. Наука, Москва.

Uudo Timm (1959) on pisiimetajate (kasetriibik, lendorav jpt) uurija.